

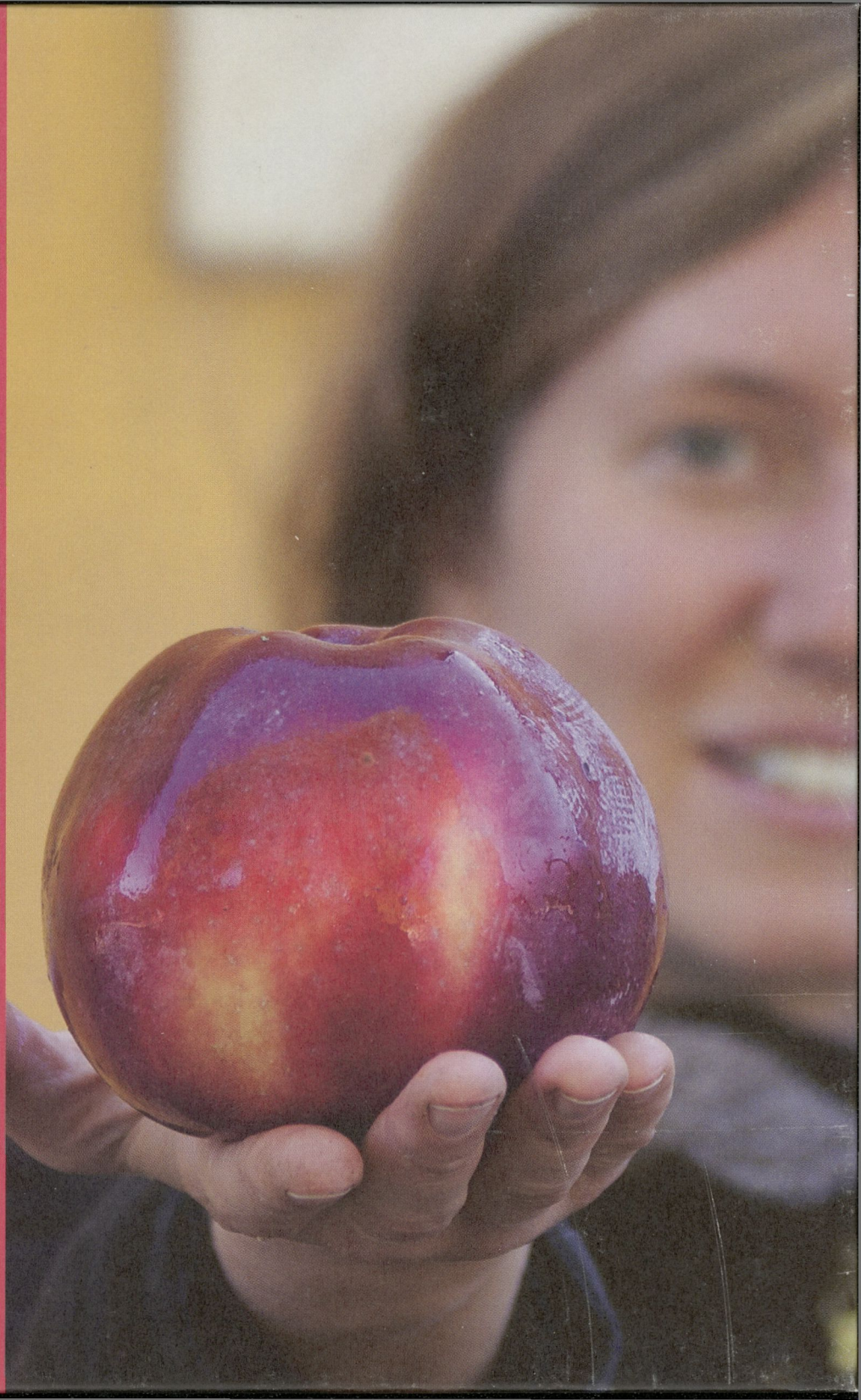
VÅR VARDAG - DITT MUSEUM FATABUREN

2017

VÅR VARDAG - DITT MUSEUM

FATABUREN

2017

VÅR VARDAG - DITT MUSEUM

Red. Anders Carlsson

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN – Nordiska museets och Skansens årsbok – är en skatt av kulturhistoriska artiklar som har publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har i dag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Samfundet Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

NORDISKA MUSEET

SKANSEN

Fataburen 2017

Nordiska museets förlag

Box 27820

115 93 Stockholm

www.nordiskamuseet.se/förlag

www.nordiskamuseet.se/fataburen

www.fataburen.se

© Nordiska museet och respektive författare 2017

Redaktör Anders Carlsson

Medredaktör Ewa Kron

Bildredaktör Marie Tornehave

Bildbehandling Karolina Kristensson och Peter Segemark

Omslag och grafisk form Lena Eklund, Kolofon

Översättning Alan Crozier

Omslagets framsida Klara Holmqvist, sektionschef för trädgården vid Nordiska museets avdelning Julita gård, skriver i denna bok om humle, pelargoner, pioner och frukt. Foto: Peter Segemark, © Nordiska museet.

Pärmarnas insidor De nya tapeterna i Tottieska huset på Skansen är tillverkade av företaget Handtryckta Tapeter Långholmen AB. Mönstren är kopior av original av Johan Norman (1744–1808) som finns representerad i Nordiska museets samlingar. Foto: Handtryckta Tapeter Långholmen AB.

Tryck och repro Italgraf Media AB, Stockholm 2017

ISSN 0348 971 X

ISBN 978 91 7108 598 6

EVIL HAS
NO
COLOUR

T

OTO 419
www.eurolans.se

TERRORIS
INGEN
REGION

SÖDER
MITT
LÄNKA

HEJA SVERIGE

Enklare att googla?

Tre perspektiv på samtidsdokumentation

CECILIA WALLQUIST och LENA KÄTTSTRÖM HÖÖK är intenderer och KAJSA HARTIG digital navigatör vid Nordiska museet.

Dokumentation i fält

CECILIA WALLQUIST

- Och vad jobbar du med?
- Samtidsdokumentation om flyktingmottagandet.
- Är det inte enklare att googla?

Frågan som jag fick på en middag nyligen visar hur viktigt det är att vi försätter att dokumentera vår samtid. Den gav också en antydan om hur lite kunskap det finns om museernas arbete. Nej, samtidsdokumentation är *inte* samma sak som att googla.

Utan vad? Först och främst något mer än att »bara« söka och samla »färdig« andrahandsinformation. Snarare att med människan i fokus observera, intervjua och dokumentera samtidens mångfald. Det inkluderar både det aktuella och välbevakade och det som sker bakom det lättåtkomliga och uppenbara. På så sätt bidrar samtidsdokumentationerna till att minska exkluderingar i historieskrivningen. Här finns en demokratisk dimension. Ingen ska behöva sakna sammanhang eller tillhörighet, ingen ska sakna

Tidig morgon utanför varuhuset Åhléns, vid korsningen mellan Drottninggatan och Klara-bergsgatan i centrala Stockholm, den 10 april 2017. Foto: Peter Segemark, © Nordiska museet.

identifikation varken i samtiden eller i vår blivande historia, ingen ska vara eller bli historielös. Detta är ett arbete där vi inte kan skygga för det svåra eller ryckas med i det bekväma. För samtiden tillhör oss alla, oavsett vilka vi är och vilka erfarenheter vi har, oberoende av om vår röst är stark eller svag.

Nordiska museet har över 140 års erfarenhet av kunskapsinsamlande dokumentationer. Under lång tid handlade detta arbete om svunna tider och intresset för den aktuella samtiden växte fram först vid mitten av 1900-talet. Etableringen av samarbetsorganet Samdok 1977 gjorde samtidsdokumentationen till en erkänd källa för kunskap på många museer. Med Samdok följde också en diskussion om metoder. Människor i varje tid lämnar avtryck som kommande generationer använder för att skapa föreställningar om förfluten tid. Det är dessa avtryck som samtidsdokumentationen samlar och det faller då på oss som bedriver den att utveckla verktyg så att avtrycken kan läsas av.

Hur gör vi?

Samtidsdokumentation innebär att samla in information om det som påverkar, engagerar och diskuteras i vårt samhälle och i det enskilda. Det kan ske genom digitala kanaler, där webben kan vara ett användbart verktyg för övergripande information. Så kan vi nå dem som befinner sig *inom* det digitala informationsflödet och lämnar avtryck på internet. Men alla lever inte digitalt och det krävs mod att uppleva sig själv som efterfrågad och att se sin berättelse som intressant att berätta. Den som inte gör det kommer inte att kontakta oss självmant.

För att kunna dokumentera en mångfacetterad verklighet är det av stor vikt att vi når även dem som inte vet att de söks och dem som inte upplever sina erfarenheter och kunskaper som värdefulla. Här krävs personliga kontakter och att vi beger oss utanför våra »komfortzoner«, med andra ord ut i miljöer och sammanhang som vi kanske saknar erfarenheter av. Om vanan med eller tilltron till institutioner, myndigheter och öppna diskus-

Tusentals äldre på äldreboenden får dagligen matlåda. Cecilia Wallquist, intendent vid Nordiska museet, provade maten under några dagar inom ramen för en dokumentation av äldreomsorgen. Foto: Karolina Kristensson, © Nordiska museet (NMA.0075602).

sioner är låg där så räcker det inte att komma med Nordiska museets goda namn och en god intention att beskriva samtidens mångfald. Här behövs en garant, en person som kan orientera sig i sammanhanget och identifiera sig med informanterna och på så vis gå i god för dokumentationens syften. Det är först när förtroende uppstår som chansen ökar att få in uppriktiga berättelser. Att befinna sig i den verklighet som dokumenteras kallas fältarbete. Vi lyssnar, observerar, beskriver, intervjuar, fotograferar och samlar in signifikanta föremål. Bredden på verksamheten är stor. Det kan innebära att vi under en lördagsförmiddag följer en familj i deras Pokémon Go-jakt genom Stockholms city. Eller att vi dygnet runt följer ensamkommande flyktingar på deras väg genom Sverige. De fysiska och psykiska villkoren och påfrestningarna varierar kraftigt och ibland får arbetstider och privatliv stå åt sidan. Vi dokumenterar på samtidens villkor och samtiden tar inte paus.

Vems samtid?

Samtidsdokumentationen kan handla om stora händelser som många kan relatera till och som kommer att bäras i ett kollektivt minne. Flyktingmottagandets olika aspekter – flykten, själva mottagandet, motståndet, engagemanget – hör dit. Samtidigt finns det erfarenheter som levs nästan helt i det fördolda. Som en hemlös kvinnas vardag, en ungdomsbrottslings väg tillbaka till friheten eller variationerna i allt det som pågår rutinmässigt: tv-tittandet, kaffedrickandet, den personliga hygienrutinen. Att brett dokumentera just vardagen och dess ritualer i den verklighet som vår samtid består av – se exemplen i nästa avsnitt – skapar möjligheter till tolkningar och förståelser som överskrider sociala, ekonomiska, geografiska och språkliga gränser på ett sätt som annars knapast är möjligt.

I dokumentationen kan vi *observera* och till viss del *delta*. Men hur noggrant vi än arbetar så kan vi aldrig verkligen *veta*. Fakta kan vara rätt eller fel men det gäller inte en upplevelse eller en erfarenhet, den är alltid individuell. Det är därför viktigt att samla flera

Safa Lotfi, flerspråkig
utställningstekniker
vid Nordiska museet,
i samtal med ensam-
kommande flykting-
ungdomar på Malmö
centralstation. Foto:
Peter Segemark,
© Nordiska museet.

berättelser kring samma ämne. Materialet sparas och tillgängliggörs sedan för forskare, studenter och allmänhet. Berättelser, erfarenheter och upplevelser kan tryggt anförtröas oss. Känsligt material kan anonymiseras.

»Vad får jag, om du får mitt liv?«

Alexanders motfråga om att få något i gengäld är hård men legitim som svar på min fråga om jag får dokumentera hans situation som flykting. Han vet inte om han får stanna i Sverige – varför ska han då bidra till Sveriges historieskrivning? Eller Aina, som har levt ett liv i samhällets utkant – varför ska hon bidra till berättelsen om en samtid som hon inte upplever sig vara en del av? Camilla, en ensamstående, yrkesarbetande tvåbarnsmamma, tycker inte att hon har något särskilt att bidra med. Dessutom hinner hon inte.

Samtidsdokumentation ger oss fördjupad kunskap om vår samtid. Med den kunskapen kan vi skapa möjligheter att bryta tystna-

der, synliggöra det osynliga, luckra upp begränsande normer och förstå mångfaldernas variationer nu och i framtiden. Det är svaret på frågan *varför*. Samtidens historia skriver vi tillsammans.

Insamlingar på webben

LENA KÄTTSTRÖM HÖÖK

Fältdokumentationen, som den beskrivs ovan, är något annat än att googla. En direkt motsats till Google är att göra egna digitala dokumentationer och insamlingar. Sedan slutet av 1990-talet har Nordiska museet vid ett antal tillfällen använt digitala kanaler för att få in information om olika teman – detta utöver de frågelistor som i snart hundra år har skickats ut med brev till meddelare runt om i landet. Ambitionen har varit att nå fler och yngre grupper i samhället. Närmast nedan följer en rad belysande exempel.

Högtider och traditioner

Ett av Nordiska museets profilområden är seder och bruk och hit hör även högtider och traditioner. Det var också i den änden vi började med den allra första digitala insamlingen inför nyåret 1999/2000, när vi efterfrågade människors syn på framtiden och hur man tänkte fira *millennieskiftet*. Det fanns en utbredd tro på att datorsystemen skulle haverera vid övergången till det nya årtusendet. Så skedde inte. Däremot uppmärksammades den nya sifferordningen på andra sätt. Våra frågor gick att besvara brevledes och digitalt på prov. Av totalt 120 svar var 16 digitala, framför allt från yngre.

Genom digitala kanaler kan fler grupper engageras. Barn och tonåringar var den direkt identifierade målgruppen vid en digital insamling om *halloween* i början av 2000-talet. För att komplettera övrig dokumentation i form av observationer, intervjuer, fotografering och föremålsinsamling efterlyste vi deltagarnas egna

berättelser och attityder. Svaren, omkring 200 från olika åldrar, varierade från att halloween ansågs vara helt ovidkommande till att traditionen kommer på andra plats i betydelse efter julen.

I samband med att *nationaldagen* blev helgdag 2005 tog Nordiska museet tillfället i akt att undersöka svenskarnas attityder genom några frågor på hemsidan. Många infödda svenskar ansåg att den nya helgdagen var helt onödig medan flertalet »nya svenskar« svarade att det är positivt att kunna fira att man bor i ett demokratiskt land med yttrandefrihet. Dessutom värdesattes att nationaldagen kan firas av alla oberoende av religion eller politisk och/eller kulturell bakgrund.

Under rubriken *Nya folkliga högtider* dokumenterades under 2008–2010 några nya traditioner som har skapats i interaktionen mellan åskådarna och tv-mediet. Ceremonierna i samband med »lägereldsprogram« som *Melodifestivalen*, *Nobelfesten* och *Kalle Ankas julprogram* skapar delaktighet med det som händer i rutan. Egna omröstningar, att upplädd skåla med kungen eller användande av bevingade ord som »gamla Bettan« är exempel på hur programmen skapar en gemensam referensram. Den här typen av privata fenomen är svårobserverade ifall man inte efterfrågar dem. En av de senaste insamlingarna kretsade kring *studentflak* och genomfördes 2015. Den var ett pilotprojekt i användandet av den nya insamlingsplattformen *Minnen.se* – se nästa avsnitt. Att ta studenten och åka studentflak är ett exempel på en modern *rite de passage* – en slags övergångsrit från tonåring till vuxen med karnevaliska inslag. Under flakåkningen kan man bete sig på ett sätt som redan nästa dag, när det allvarliga vuxenlivet börjar, är omöjligt. Så här beskriver en nybliven student företeelsen:

Nästa uppslag:
Studentflak i
Stockholm den
8 juni 2010. Foto:
Peter Segemark,
© Nordiska museet
(NMA.0059245).

Studenten var en av de bästa dagarna i mitt liv hittills. Och att åka studentflak var dagens absoluta höjdpunkt. Själva grejen att stå på flaket och susa fram över gatorna samtidigt som man dansar i takt till hög musik. Och att kunna dela denna glädje med sina klasskompisar, men även med människor man passerar. I stort sätt alla vi mötte verkade positivt inställda till oss och studentflak. Självt stö-
71

jag mig inte alls på flak då jag vet hur härligt det är att själv stå där som nybliven student. Jag tror ärligt talat inte att det finns något ens nära på likvärdigt alternativ till att åka studentflak.

Vardagens ritualer

I avsnittet ovan skriver Cecilia Wallquist om vikten av att dokumentera det vardagliga. En utställning och dokumentation kring temat *hår* hade en egen hemsida 2011–2012, som användes både till insamling och att sprida information om hårhistorik och om en först kommande och sedan pågående utställning. Allt hår behandlades – på huvudet, i ansiktet, på övriga kroppen. Vi gav möjlighet att svara på långa och korta frågor samt att lämna anonyma berättelser under rubriken »Hårhemligheter«. Dessutom kunde den som ville skicka in bilder och ta del av andras berättelser. Gensvaret blev stort och en del material från insamlingen kunde sedan användas i utställningen.

Kroppshåret kringgärdas av ett flertal vardagliga vanor, föreställningar och förväntningar. En digital insamling 2012–2014 visade tydligt att fenomenet *fredagsmys* snarare är att betrakta som en regelrätt ritual, ett slags undantagstillstånd som skiljer arbete från ledighet. Svaren, totalt några hundra, berättar om hur det i uppehållet mellan vardag och helg skapas ett karnevalsliknande mellanrum där vanliga regler inte gäller. Det går till exempel helt plötsligt bra att, iklädd mysdress, äta snabbmat med händerna framför tv:n. I det kravlösa umgänget upphör även godisförbud och alla krav på läggdags.

Specifika samarbeten

Hälsokurer i dag kallades en insamling 2004–2005 där vi gav möjlighet att svara analogt med penna och papper på Skansen och digitalt på Nordiska museets hemsida. Flera olika metoder användes också när *kronprinsessbröllopet* dokumenterades 2010 i samarbete med Stockholms stadsmuseum, Livrustkammaren och Institutet

Kronprinsessbröllopet ägde rum i Storkyrkan i Stockholm och visades på storskärm i Ockelbo lördagen den 19 juni 2010. Foto: Jessika Wallin, © Nordiska museet (NMA.OO56321).

för språk och folkminnen. Det var då inte själva bröllopet som stod i fokus utan allt som hände runt omkring. Hur uppmärksammade människor denna dag? Genom att ignorera händelsen eller delta i festligheterna? Privat framför tv-apparaterna eller offentligt ute i Stockholm eller i brudgummens hemort Ockelbo? Totalt gav insamlingen cirka 150 svar.

Tjejlopp är ingen regelrätt tradition men har blivit ett brett och återkommande fenomen under senare decennier. Tusentals kvinnor deltar i tävlingar i löpning, cykling och längdskidåkning. Fenomenet uppkomst och fortlevnad dokumenterades på olika sätt i samarbete med Uppsala universitet 2011–2013. Insamlingen

skedde bland annat digitalt via e-post till alla deltagare i loppet. Projektet är ännu inte avslutat.

Livsbild var en insamling 2012–2013, i samarbete med Handikapphistoriska föreningen, av berättelser och fotografier från personer med egen erfarenhet av funktionsnedsättning. En nyhet här var att det gick att skriva, tala in sin berättelse eller använda teckenspråk. Berättelser togs emot på alla språk och uppgiftslämnaren kunde välja om bidraget skulle publiceras på nätet eller skickas direkt till Nordiska museets arkiv. Det fanns också möjlighet till dialog genom att sidan var öppen för kommentarer.

Digitala kanaler och sociala medier

KAJSA HARTIG

Digitaliseringen av museernas dokumentations- och insamlingsverksamhet har skett gradvis. Så även på Nordiska museet. Den utveckling som Lena Kättström Höök beskriver ovan visar hur intendenten och producenter har gjort en rad digitala insamlingar av framför allt individers berättelser om upplevelser och erfarenheter. Det har skett genom enskilda projekt och initiativ, ibland kopplat till utställningar och ibland till annan kunskapsuppbyggnad, dock alltid med koppling till museets profilområden. Tekniskt sett har den vanligaste lösningen varit att skapa ett webbformulär kring olika teman där publiken har kunnat ge bidrag. Dessa har lämnats tillsammans med uppgifter som skapar mervärde för framtida forskning, såsom ålder, kön, bostadsort och sysselsättning. Grundmetoden lever kvar medan verktygen förnyas. Mer om dem längre fram.

Sociala medier

Kännedom om de digitala insamlingarna sprids i dag främst via pressmeddelanden och på sociala medier. Tillsammans med dis-

tribution i personliga nätverk och nischade e-postlistor är detta de främsta metoderna för att nå ut. Särskilt pressmeddelanden har gett god spridning, vilket i sin tur lett till många inlämnade bidrag. Sociala medier har använts i mer begränsad skala hittills men provades redan 2009 i samband med projektet *Brödbanken*. I bägge fallen finns stora möjligheter att engagera och väcka uppmärksamhet. När det gäller sociala medier är utmaningen dock att få publiken att ta steget från att gilla och kommentera till att faktiskt bidra med en berättelse.

Det huvudsakliga syftet med sociala medier har hittills inte varit att samla via dessa medier utan att uppmärksamma en pågående insamling. Däremot har museet använt sociala medier till att skapa så kallat användargenererat innehåll. Appen *Årets dagar* har gett upphov till ett bildflöde där museets publik delar sina upplevelser av årets högtider via Instagram och genom hashtags. Dessa bilder samlas inte in men visas i anslutning till museets kunskapsinnehåll på webbplatsen, där *Årets dagar*-texterna också visas.

Vid ett tillfälle använde vi enbart Facebook för att under två veckor kommunicera en insamling av bilder av fönsterlampor i privata hem. Själva insamlingen skedde via länk till formulär på webbplatsen. Resultatet blev lyckat tack vare att insamlingstemat var allmänt och tack vare att de flesta i dag har en mobiltelefon med en kamera och därmed lätt kan ta en bild av sitt fönster hemma. I denna insamling liksom i den om här användes sociala medier för att kommunicera resultatet och därmed uppmuntra fler att bidra.

Utmaningar

De olika insamlingsinitiativen har gett olika resultat. Vi ser tydliga kopplingar till hur vi paketerar insamlingarna men också till hur vi arbetar för att nå ut. Museet konkurrerar om publikens uppmärksamhet med både andra museer och andra typer av upplevelser och underhållning. Det gör att möjligheten att väcka uppmärksamhet kring ett insamlingsinitiativ kräver större resurser än tidigare. Inte minst kräver det kunskap och kompetens på området sociala me-

dier och webb, både om hur man kommunicerar och om att skapa innehåll som väcker engagemang.

Andra utmaningar handlar om hur det insamlade materialet ska bevaras långsiktigt. I de flesta tidiga insatserna finns materialet tillgängligt analogt, utskrivet på arkivbeständigt papper, i museets arkiv. I de fall där särskilda webbplatser har producerats ligger det mesta materialet kvar i ett ursprungligt format. Det är ingen långsiktig lösning, särskilt som unika webbplatser efter hand blir tekniskt obsoleta, ibland till och med oåtkomliga.

I syfte att skapa en långsiktig lösning strävar museet i dag efter att samla alla nya insamlingsinitiativ på webbplatsen *Minnen.se* och därmed frånga separata och unika lösningar av typen »Hårwebben«. Syftet är att integrera *Minnen.se* med museets övriga digitala infrastrukturer och på längre sikt också knyta samman digitalt arkivmaterial med de nyinsamlade personliga berättelserna. Inledningsvis har Nordiska museet samarbetat med Sveriges Hembygdsförbund i projektet *Mötesplatser* och med *Dagens Nyheter* i *MIG Talks*. Museet har också genomfört egna pilottester.

Under våren 2017 gör Nordiska museet gemensam sak med Norsk Folkemuseum, som byggt den motsvarande *Minner.no*, för att både utveckla och lansera insamlingsplattformen. Syftet här är att etablera webbplatserna som en offentlig källa till privatpersoners berättelser – som en minnesbank och ett forum för medskapande. Arbetet prioriterar att sänka trösklarna för medverkan och öka dialogen med publiken. Ett långsiktigt mål är att koppla *Minnen.se* och *Minner.no* till ett flertal andra tjänster och informationsresurser och därmed en djupare och bredare användning. Nära kopplat till detta är också metodutvecklingen i det samnordiska forskningsprojektet *Collecting Social Photo* som leds av Nordiska museet. Här genomförs pilottestester för att se hur *Minnen.se* kan anpassas för insamling och förmedling av social digital fotografi.

Denna bild av ett svenskt soldatskägg från mars 2011 kom in till Nordiska museet genom den digitala hårinsamlingen.

Andreas Karlsson, sergeant FS20 i Sar-e Pul, Afghanistan, berättade att de svenska soldaterna anlade skägg för att bli ansedda som vuxna män av lokalbefolkningen. Foto:

Therese Arnsby.

»Är det inte enklare att googla?«

Den fråga som inledde denna trio av perspektiv är förstås fel ställd. Samtidsdokumentation är något annat än att söka information där alla andra gör det. Insamling och presentation med hjälp av välkonstruerade digitala verktyg ger samtidigt helt andra möjligheter att tillgängliggöra ett kulturhistoriskt källmaterial och engagera publiken. Dessa verktyg måste förvisso utvecklas för att bli helt naturliga verktyg i museiarbetets egen vardag. Fortfarande används de, liksom alla verktyg, mest av dem som ser störst behov. Ännu saknas rutiner och processer som placerar digitala kanaler och verktyg centralt i den ordinarie infrastrukturen. Ännu saknas också utrymme för sådana aktiviteter på webb och i sociala medier som skapar engagemang och väcker intresse för delaktighet. När bitarna faller på plats kan vi – sådan är visionen – möjliggöra ett mer demokratiskt deltagande i uppbyggandet av det gemensamma kulturarvet.